ФІЛОСОФСЬКІ, СОЦІОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ

Семанюк Віта

доктор економічних наук, доцент,
Тернопільський національний економічний університет,
Кафедра економічної експертизи та аудиту бізнесу
e-mail: v.Semaniuk@tneu.edu.ua

Стаття присвячена філософським, соціологічним та психологічним проблемам економіки в загальному та бухгалтерського обліку, зокрема, пов'язаних з інформатизацією суспільства і бізнесу. Розглянуто проблеми обліку в трьох аспектах: кібернетичному, фінансово-економічному, психологічному. Автор наголошує на необхідності оновлення облікової теорії, яка повинна відповідати вимогам глобалізованого постіндустріального суспільства.

Ключові слова: *бухгалтерський облік, облікові теорії, проблеми обліку*

Abstract

A tanulmány a közgazdaságtan, különösen a számvitel filozófiai, szociológiai és pszichológiai problémáira fókuszál, amelyek a társadalom és az üzlet informatizálódásával kapcsolatban merülnek fel. A számviteli problémákat három szempontból vesszük figyelembe: kibernetikus, pénzügyi-gazdasági, pszichológiai. A szerző kiemeli a számviteli elmélet megújításának szükségességét, amelynek meg kell felelnie a globalizált posztindusztriális társadalom követelményeinek.

Kulcsszavak: *számvitel, számviteli elméletek, számviteli problémák*

Вступ

Проблеми обліку становлять значний інтерес не лише для облікових працівників, а й представників інших професій: економістів, фінансистів, юристів, істориків, соціологів і навіть філософів. Інтерес до облікової тематики не випадковий, а пов'язаний із проблемою інформатизації суспільства й бізнесу. «Суспільне життя на зламі XX–XXI ст. ознаменувалося появою постіндустріальних економічних систем. Незважаючи на різноманіття властивих їм ризиків, які демонструють неспроможності ринку через світові фінансові кризи, ці системи стали уособленням високого рівня організації господарства та праці, розвитку передових інформаційних технологій, масштабного використання на практиці досягнень науково-технічного прогресу» [1]. Суспільство в поєднанні з ринковими механізмами та державним регулюванням, виконує одну з важливих функцій – підтримання пропорцій у розвитку економіки, що потребує спеціального інституту генерування інформації за назвою «облікова система».

Бізнес і економіка не можуть існувати без системи створення інформації, оскільки в «агресивному» зовнішньому середовищі відбуваються динамічні процеси, від яких залежить життєдіяльність та існування економічних систем різного рівня. Особливу роль у становленні системи обліку відіграють питання філософсько-соціологічного дискурсу, що пов'язано із зародженням та

розвитком «альтернативних» поглядів на економіку, дослідженням та функціонуванням обліку як суспільного інституту, трактуванням економічних систем як цілісних утворень, які можна порівняти з живими організмами, здатними еволюціонувати [2].

Результати дослідження

Незважаючи на терабайти інформації та множину досліджень, економіка не повністю пізнана наука, вона складна і незрозуміла до сьогодні. П. Кругман (нобелівський лауреат) у статті «How Did Economists Get It So Wrong?» [3] критикує економічні дослідження останніх 30 років, називаючи їх безкорисливими та навіть шкідливими, віддаленими від реального життя. Модель економічного життя підприємства, яка є надто детальною, не має сенсу. Потрібні абстрактні моделі, які забезпечують цілісне розуміння ситуації. Замість того, щоб досліджувати «досконалі», математично прораховані ринки і «досконалих економічних агентів», яких не існує, треба вивчати можливі відхилення від раціональної поведінки та поведінки в умовах обмеженої інформації, а також інформацію, яка впливає на поведінку індивіда. Доцільно прогнозувати нераціональну поведінку, отримувати інформацію про тих, хто не є контрагентами, а не лише про тих, з ким вже працюємо, для розширення меж своєї діяльності та підвищення її ефективності.

Чому так відбувається? Складно відповісти на це запитання. Можливо, тому що економічна наука не є точною як фізика чи математика, а основну роль в економіці відіграють рішення людини, здебільшого ірраціональні, а не раціональні. Основна помилка неокласичної теорії, яка базується на аксіомі про раціональний вибір людини (співвідношення вигід і витрат) та відповідно для підприємства, – нарощування виробництва і зниження ціни для зростання обсягу продажів [4].

«Суспільство мрій», «економіка щастя» – це терміни, які з'являються в дослідженнях науковців, кардинально змінюючи вектор розвитку світу через врахування нематеріальних потреб і прагнень людини. Так, важливу роль в економіці та економічних відносинах відіграє психологія (на цьому базується теорія трансакційних витрат Коуза: якщо контрагенти вважають угоду сумнівною, то ставка на фінанси для неї буде вищою, а сама угода – дорожчою, якщо ж репутація партнерів не піддається сумніву – угода буде дешевшою в своїй реалізації). Раціональність, яка закладена в основу економічних теорій, не є аксіомою, тому що не завжди людина веде себе раціонально, не завжди адекватно вона розуміє і застосовує поняття «корисність» чи «гранична корисність», на що звертають увагу теоретики.

Ідеї про важливість психологічних установок та їхній вплив на досягнення економічних результатів високо оцінені Нобелівським комітетом: К. Ерроу та Дж. Хікс (нобелівські лауреати 1972 р.) отримали премію за новаторський внесок у загальну теорію рівноваги (general economic equilibrium theory) і теорію добробуту (welfare theory), Г. Саймон у 1978 р. – за дослідження процесу прийняття рішень у межах економічних організацій, А. Сен у 1998 р. – за внесок в економіку добробуту, А. Дітон у 2015 р. – за дослідження споживання, бідності та добробуту. В 2017 р. за внесок у поведінкову економіку (Behavioral Economics) був нагороджений Р. Талер [5].

Наведені факти свідчать, що розвиток суспільства певною мірою залежить від досягнень поведінкових наук і відходить від абсолютизації «теорії раціонального вибору», оскільки людська природа не завжди є раціональною. Значною мірою раціональний вибір унеможливлює асиметрія інформації, що зумовлює відмінності у мотиваційних стимулах і психолого-соці-

ологічних особливостях людини, яка приймає рішення.

У цьому напрямку наукові дослідження теж нагороджені Нобелівським комітетом: у 1996 р. Дж. Міррліс та В. Вікрі – за фундаментальний внесок в економічну теорію стимулів в умовах асиметричної інформації, 2001 р. Дж. Акерлоф, М. Спенс, Дж. Стігліц – за аналіз ринків з асиметричною інформацією, а в 2002 р. Д. Канеман – за розуміння комплексного підходу до психологічних досліджень в економіці, особливо стосовно людських суджень та прийняття рішень в умовах невизначеності. Ф. фон Хайєк відзначений у 1974 р. за теорію неповноти інформації, яка неминуча, коли описуєш складну систему без урахування антропологічних, культурологічних та інформаційно-теоретичних аспектів [6, С. 519–530].

Усі ці дослідження мають безпосередній вплив на економіку та доводять, що змінюється розуміння основних базових постулатів, робиться акцент на психолого-соціальних аспектах та відході від панування вульгарного матеріалізму. Більшість послуг, питома вага яких в економіці зростає, не має матеріального виразу, проте коштує реальних грошей, існуючи лише як інтернет-ресурс. Використовуючи ресурси нематеріального характеру, людство формує епоху інтелекту. Одна і та сама послуга може набувати як матеріальної, так і нематеріальної форми, для задоволення потреб (потреба у спілкуванні може бути вирішена щонайменше двома шляхами: транспортне вирішення (матеріальна форма) і спілкування за допомогою засобів зв'язку (нематеріальне вираження). Корпорації можуть досягти лідерських позицій у сучасних економічних реаліях лише за умови розвитку та використання інтелектуального потенціалу своїх співробітників.

Більшість фабрик і заводів будується в країнах з дешевою робочою силою. Відповідно виникає запитання: «Що виробляють країни Великої сімки (G7) і що дозволяє їм утримувати панівні позиції у світі?» Відповідь на це запитання однозначна – інформаційні інтелектуальні ресурси. Ці країни виробляють інтелектуальний продукт, ідеї та інновації, де людський капітал, знання, креативність стають основними виробничими ресурсами, заміщуючи матеріальні та трудові. Їхнє ВВП формується переважно за рахунок інтелекту, а не основних засобів. Аналогічна ситуація і з бізнесом. Найбагатші компанії, бюджети яких переважають бюджети окремих країн, орієнтуються не стільки на виробництво матеріальних ресурсів, скільки на інтелектуальні розробки [2]. Економіки, які володіють значними матеріальними ресурсами, не завжди є лідерами у світі. Для позначення цього феномена існує термін «ресурсне прокляття», що означає позбавлення країни конкурентоздатності у високотехнологічних галузях через наявність багатих природних ресурсів, які можна легко реалізовувати.

Тренди економічного розвитку полягають у тотальній автоматизації всього, що піддається алгоритму, та оцифруванні того, що тільки можна оцифрувати (в системі обліку формувати всі документи та відображати факти господарської діяльності можна в онлайн-режимі). Якою буде перспектива традиційної професії бухгалтера, якщо всі облікові методи через їхню стандартизованість можуть бути формалізовані, переведені на мову алгоритмів і виконуватися машиною? Людина не зможе конкурувати з ЕОМ у швидкості та точності обробки інформації. Вона зможе бути лише адміністратором баз даних. У науковій літературі щораз частіше знаходимо тезу про те, що «…звичних бухгалтерів не стане, вони перетворяться в адміністраторів баз даних» [7]. Однак у ситуації, коли потрібне спілкування, критичний аналіз, розуміння емоцій та креативність – комп'ютер безсилий, професія обліковця вимагатиме глибокого знання інформаційних процесів, суті інформації та знань багатьох інших наук.

Перехід суспільства до нової формації вимагає від людини синтезу знань різних наук. Однією з форм синтезу знань є міждисциплінарний синтез, коли між дисциплінами посилюється зв'язок і формується реалістична модель обліку, який інтегрується в економічну систему. Наприклад, як у дослідженнях Д. Канемана і А. Тверскі про «теорії перспектив», де використані ідеї соціальної психології, люди здійснюють вибір не шляхом максимізації вигоди, а на основі готових евристик через «психологіку». Інший відомий приклад співпраці економіки і психології – використання «ієрархічної моделі людських потреб» А. Маслоу [8].

Датський футуролог Р. Йенсен у праці «Суспільство мрії. Як прийдешній зсув від інформації до уяви змінить ваш бізнес» описує постінформаційне суспільство, де перевага надаватиметься емоційній складовій, яка приваблює та мотивує до дії. «За кожним новим продуктом стоїть мрія. Мрії створюють реальні речі за допомогою праці», – так описує економіку майбутнього вчений, стверджуючи при цьому, що бізнес творитиме добро, створюючи ринок турботи, любові, пригод, духовності, переконань тощо [9]. Споживачі, довіряючи бренду, який для них символізує надійність чи інші переваги, готові платити додаткові кошти за володіння таким продуктом. Якщо репутація втрачена, то вартість знижується. Споживачі самі наділяють продукт цінністю. При цьому ірраціональне начало переважає аналітичний підхід. Торгові марки самі себе продають, доводячи, що економіка чутлива до наших думок, сприйняття, бажань, суб'єктивності та відповідальності. Здійснюємо вибір під впливом зовнішніх обставин чи настрою. Поведінкова економіка стає сучасним трендом, робить несподівані висновки, хоча часто базується на старому інструментарії і не має вибудованої стрункої теорії.

Ч. Джейкобс у книзі «Нейроменеджмент. Чому методи батога і пряника більше не працюють» [10] доводить факт того, що спочатку приймається рішення, а згодом його обґрунтовують.

Як стверджує А. Геращенко, «…Сучасні економісти переконані – ідеальної системи просто немає. Неідеальною є сама природа людини. Економіка як похідна від цієї природи також не може бути ідеальною» [7]. Звучить утопічно для читачів початку XXI ст., однак не треба і такий підхід чи то прогноз оминати увагою (ігнорувати). Світ, який нас оточує, буде іншим. Його знищить еволюція і прогрес, а люди рятуючи його і перешкоджаючи прогресу, лише завдають шкоди розвитку економіки та суспільства.

Вчені вбачають причини криз у змінах технологічних укладів і неготовності окремих індивідів, підприємств, галузей чи країн до кардинальних перетворень. Успішні підприємства є відкритими до суспільства та інформаційно прозорими, оприлюднюють свої фінансові та нефінансові звіти, плани та стратегії, викликаючи цим довіру до себе. На зміну матеріальним активам у кількісному вираженні приходять якісні оцінки, мотивованість, самодисципліна, вміння адаптуватися до змінного середовища, а це виходить за формат доктрин XX ст. Якщо облік не пристосується до цієї реальності, його замінить інша, більш інтелектуальна наука про інформацію [4].

Інституційний підхід до облікової науки полягає в тому, що існує потреба подолання обмеженості окремих припущень традиційної теорії обліку, які ґрунтуються на аксіомах економічної теорії, таких, як повна раціональність, абсолютна інформованість, досконала конкуренція, рівновага попиту і пропозиції тощо.

Прихильники інституційної теорії (Т. Веблен, Дж. Коммонз, У. Мітчелл, Р. Коуз, Ф. Хайєк, Д. Норт, О. Харт, Б. Хольмстрьом)

критикують ортодоксальну економіку, підтримують еволюційний підхід до розвитку економіки й акцентують увагу на колективних діях та інститутах, а також віддають перевагу емпіричним дослідженням над дедуктивними.

Інституціоналісти вказують на важливість неформальних законів. Д. Норт стверджує, що «…формальні закони становлять малу частину тих факторів, які визначають наш вибір, структури управління винятково залежать від правил поведінки, соціальних норм і традицій» [11]. Саме тому інститути, в тому числі і економіка, розвиваються у відповідь на еволюцію, а успішність / ефективність господарської діяльності залежить від можливості контролювати ризики та небезпеки, що неможливо без використання / створення інформації.

А. Дензо і Д. Норт вивчали відносини між інститутами та процесом прийняття рішень в умовах невизначеності [12, С. 3–31]. Багато вчених-економістів є прихильниками нової інституційної економіки, серед них В. Жук, який представив обліковій спільноті працю «Основи інституційної теорії бухгалтерського обліку» [13]. У ній науковець зазначає, що інституційна економіка є міждисциплінарною наукою на стику економіки, теорії організації, політології, соціології й антропології, генетики та психології.

З точки зору обліку, фірма – це функція виробництва, що трансформує витрати в прибуток, так званий «чорний ящик», який має відповідно вхід і вихід. Новий інституційний підхід до розуміння фірми знаходимо в праці Р. Коуза «Природа фірми» 1937 р., де пояснюється залежність підприємства не лише від технології, а й від витрат на ведення бізнесу (трансакційних витрат).

О. Вільямсон, Б. Клейн, О. Харт та інші науковці, розвиваючи теорію Р. Коуза, показали, що менеджери можуть зменшити «трансакційні витрати», проте при цьому виникнуть проблеми з наявністю інформації, оцінюванням прийнятих рішень, мотивацією тощо. Для вирішення цих проблем через створення релевантного інформаційного ресурсу для користувачів має працювати облікова система. При цьому з точки зору обліку підприємство не треба розглядати лише як сукупність основних та оборотних засобів, майна, працівників і капіталу, а певну систему, керовану менеджментом та власниками, діяльність якої обмежують певні інституційні правила. Такий підхід дає змогу простежити проблеми у фінансах, обліку, управлінні та зрозуміти їхню роль у діяльності підприємства і підвищенні компетентності фірми на ринку.

Терміни «компетентності фірм» або «здібності фірм» ввели в науковий обіг А. Маршалл і Дж. Шумпетер (Alfred Marshall, Joseph Schumpeter) та розвинули в своїх працях Е. Пенроуз у «Теорії зростання фірми» та Р. Нельсон і С. Вінтер (Nelson R., Winter S.) в «Еволюційній теорії економічних змін» (1982 р.) [14]. У цих працях компетентність чи здібність розуміють не як сукупність контрактів чи прав і взаємний контроль (за інституційною теорією), а як осередок знань, які залежать від неявного знання фірми та якості її інформаційного оточення. Термін «інформаційне оточення» дає змогу акцентувати увагу на необхідності формування в системі обліку підсистеми стратегічного обліку, завдання якого полягає в отриманні даних про оточення бізнесу та отримання інформації стратегічного характеру. У стратегічному менеджменті організаційні здібності теж розглядаються як важливий ресурс фірми, який в поєднанні з інформаційними ресурсами є головною умовою її еволюції.

Такий підхід до розуміння фірми в обліку є багатообіцяючим з точки зору важливих проривів у сфері розвитку самої облікової науки, проте ці дослідження доволі абстрактні та потребують перевірки на практиці.

Р. Коуз писав в 30-х рр. XX ст., що «…те, чому фірми існують, що визначає їхню чисельність, те, чим вони займаються, не цікавить більшість економістів», а Л. Роббінс (Lionel Robbins) у праці «Природа і значення економічної науки» (1932) зазначає, що «… економістів не цікавить внутрішня будова підприємства, а лише те, що відбувається на ринку» [15]. Ці твердження не втратили своєї актуальності в наш час, оскільки такої інформації традиційний облік не дає, що визнають вчені. Облікова наука має за обов'язок модернізуватися в напрямі створення інформації для економістів – про внутрішню будову підприємства, про його функціонування, зовнішнє оточення та зв'язки з ринком.

Дж. Стігліц (Joseph Eugene Stiglitz) досліджував ринки з асиметричною інформацією [16, С. 336–421], довівши, що інформація є найбільшою цінністю, і запропонував нові схеми побудови організаційних взаємовідносин в економіці.

Облікова спільнота свідомо не використовує філософські знання, можливо, з причин абсолютизації власного методу в обліку (мається на увазі подвійний запис). Разом з тим, філософський підхід та епістемологія можуть дати поштовх до оновлення облікового знання, до його методологічного збагачення і до зрушення парадигм і перегляду базових принципів. Окремі вчені звертаються до філософії, та це лише дотично стосується облікового знання. Вчені, які пропонують неортодоксальні ідеї, що суперечать основним положенням традиційної облікової доктрини, визнаються диваками та не знаходять розуміння у наукової спільноти, тому змушені ставати філософами і критикувати «мейнстрім».

Методологування в обліку, як правило, проводилося в руслі методологічних проблем економічної науки загалом, але з появою праць К. Поппера, Т. Куна, І. Лакатоса і П. Фейєрабенда та використанням концепцій фальсифікаціонізму, «парадигмального підходу» і «методології дослідницьких програм» в економіці інтерес до формування розвинутої теорії обліку значно посилився, особливо на початку XXI ст. Серед економістів у цьому напрямку відомі Р. Ліпсі, Т. Хатчісон, Г. Шекл, Б. Колдуелл, Л. Боуленд, М. Блауг, Ф. Махлуп, Дж. Фібі; облікова наука в теоретичному аспекті збагатилася працями таких вчених: А. Літтлтон, М. Чатфілд, Д. Скотт, Р. Маттессіч, Р. Чамберс, А. Дженінг, С. Зефф, М. Мунітц, Е. Хендріксен, М. Ван Бреда, Ч. Хорнгрен, Дж. Фостер, М. Метьюс, М. Перера, Р. Стерлінг, М. Уелс, Д. Мей, А. Ріахі-Белькаоі, Я. Соколов, В. Палій, М. Медведєв, В. Жук, Н. Малюга, М. Пушкар, С. Голов, С. Легенчук та ін. З'явилися праці на стику економічної теорії, соціології, філософії науки тощо.

Огляд спеціалізованої літератури дає змогу зробити певні узагальнення щодо проблем в обліковій науці, які виявляються у складності сучасного розуміння змісту і форми економічної діяльності, у невідповідності теоретичних надбудов облікового знання реальним (емпіричним) фактам, у неможливості сучасними методами обліку пояснити нову реальність господарювання, уявлення про облік як про інструмент вирішення прикладних завдань (не спосіб мислення, а інструмент стандартної обробки даних), у збереженні консерватизму облікової теорії та відсутності досліджень щодо її розвитку в умовах нової формації – постіндустріалізму.

Теорії вартості та оцінки бізнесу й результатів його діяльності в епоху «суспільства праці» не відповідає оцінці в «суспільстві споживання» і, тим більше, «суспільстві знання». Корисність набуває кардинально інших форм. Основні позиції займають фактори престижу, моди, статусу, які не мають інформаційного відображення в системі обліку.

Облікова наука має вивчатися (формуватися) в соціальному контексті та вбудовува-

тися в міждисциплінарну парадигму економічних, соціальних, психологічних та інших наук про суспільство. Облік має в практичному втіленні використовувати дедуктивний, індуктивний, описовий, історичний та інші методи для відображення складних факторів впливу на результат діяльності виробництва та бізнес-процеси господарської діяльності.

Філософські аспекти обліку набувають значимості в періоди кризових ситуацій у науці, коли змінюються зовнішні умови функціонування економіки і формується нове розуміння ролі науки, що вимагає звертатися до філософського аналізу її розвитку. Без філософського осмислення епістемології, онтології, гносеології та генезису науки неможливо передбачити її розвиток на тривалу перспективу.

Динаміка розвитку, історичний та соціологічний аналіз дають змогу виявити закономірності функціонування системи обліку з філософських і ціннісних орієнтирів та уяснити сутність системи обліку в різні періоди її існування.

Економіка залежить від соціуму і культури, нерозривно поєднується з багатьма соціальними та політичними інститутами, але економісти визнали це відносно недавно, оскільки для розуміння цього треба було змінити погляди на онтологію економічної науки та відмовитися від принципів методологічного індивідуалізму.

Потребує обґрунтування нова філософсько-методологічна програма досліджень з обліку, яка базуватиметься на інтегрованому цілісному розумінні взаємозв'язку господарської діяльності з економічними теоріями, зв'язку з інституційним середовищем, суспільством, ціннісними орієнтаціями суспільного устрою тощо.

Ф. Бродель вважав, що «…економіку в конкретному суспільстві треба розглядати як цілісну ієрархічну структуру, кожен з прошарків якої «проростає» один в одного. Її нижній прошарок становить матеріальне життя – «неоекономіка», свого роду гумусний прошарок, де виростають корені ринку. Його формують домогосподарства, дрібні підприємства, приватні підприємці» [17, С. 217], для яких облікова інформація дає можливість орієнтуватися в конкурентному середовищі.

Проблеми розвитку обліку як надскладної динамічної системи можна розглядати в трьох аспектах:

1) кібернетичному (облік досліджується як система лише в аспекті створення інформації про внутрішнє середовище функціонування підприємства, а значні масиви необхідної інформації для прийняття управлінських рішень залишаються за межами його дослідження);

2) фінансово-економічному (облікова система оперує термінами і методами про об'єкти виробничо-господарської діяльності. Інформаційна економіка вимагає розширення складу об'єктів та створення інформації про них не лише у вартісному вираженні, а й натуральному, та різних математичних залежностях одних показників від інших);

3) психологічному (проблеми, пов'язані з оцінюванням нематеріальних і ціннісних аспектів діяльності, наприклад, створення інформації про соціальні, екологічні, культурні, політичні та поведінкові фактори впливу на діяльність підприємства).

Вирішення таких проблем потребує від облікової науки розробки нових способів, методів та механізмів створення і використання інформації як джерела нових знань. Принципово новий тип суспільної організації економічних відносин, динаміка та нові принципи соціальних комунікацій потребують від інформаційної системи доповнення традиційних індикаторів та шкал вимірювання статики і динаміки економічних

процесів якісними характеристиками, відсутність яких утруднює процес прийняття рішень.

Бізнес став заручником традиційних методів ведення справ, а тому треба критично глянути на існуючу ситуацію в обліку, ідентифікувати точки впливу, які відкривають шляхи до створення нової цінності, дають змогу скоротити або зробити більш прийнятним інформаційний ризик і ризик невідповідності мотивації.

У більшості випадків зміни моделі та організації облікової роботи є лише доповненням до існуючої моделі. Натомість наука про облік потребує кардинальних змін, здатності глянути на систему під новим кутом зору.

Проте навіть найменші зміни у поглядах на сутність, мету та завдання науки про облік можуть дати результат, але їхня поява зумовлює сильний опір з боку прихильників традиційного трактування її базових положень. Кожен прорив (зміна) – це загроза існуючому стану речей, а тому завжди знаходяться захисники, які не хочуть мати справу з невизначеністю та інноваційністю нової системи. Необхідна протидія закостенінню (до якого причетні адепти обліку), оскільки не можна шукати ключі до успіху у своєму минулому. Складно творити майбутнє, якщо ваше сприйняття застрягло в минулому.

Облікова система не має через свою відсталість від потреб практики заважати бізнесу використовувати нові можливості контролю середовища і зберігати конкурентоспроможність, тому «…усунення внутрішньої неефективної моделі» обліку є пріоритетним завданням науковців. Можемо створити і наділити систему характеристиками за допомогою різних інструментів. Однак як змусити обліковців її використовувати і працювати з найбільшою ефективністю за принципом економічності?

К. Гіротра і С. Нетесін (Girotra K., Netesin S.) в статті «Оптимальна бізнес-модель: чотири інструменти управління ризиками» [18] визначають два основних види ризиків: інформаційний і невідповідності. Ці ризики переважно зумовлені недоліками облікової системи як такої, що створює інформаційне підґрунтя для прийняття рішень. Створена у системі обліку інформація має давати відповідь на запитання типу 4W (What? When? Who? Why? – Що? Коли? Хто? Чому?) і стати основним елементом зміни та удосконалення бізнес-моделі. Адекватний інформаційний супровід процесу управління дає змогу знизити загальний рівень невизначеності та робить результати роботи більш передбачуваними і прогнозованими, а відсутність інформації призводить до загибелі підприємства через втрату керованості.

З метою успішного функціонування на ринку та досягнення визначеної мети потрібно мати інформацію про виконання стратегічних завдань, а система менеджменту має орієнтуватися на новітні технології прогнозування, враховуючи те, що в управлінні щораз більшою мірою простежується домінанта стратегічного підходу до планування діяльності.

Відбувається постійне ускладнення інформаційного середовища діяльності бізнесу, що потребує збору даних, які не знаходять застосування в традиційному обліку, але потенційно необхідних для бізнесу. Лише в новій системі обліку вони можуть бути використані в процесі прийняття рішень, оскільки «нова економічна формація», яка формується в постіндустріальному суспільстві, є причиною ускладнення інформаційного середовища функціонування підприємств.

Відповідно до теорії Е. Тофлера, яка доводить «…загибель індустріалізму і зростання нової цивілізації» [19], є підстава порушити питання, чи загибель індустріалізму та формування постіндустріального суспільства

і нової економічної формації постіндустріального типу вплинуть на систему обліку, яка обслуговувала індустріальне суспільство? Очевидно, що так, оскільки сучасна система обліку характеризується обмеженістю інформаційного різноманіття, неефективністю використання інформаційних технологій, дисбалансом в отриманні кількості інформації без урахування її цінності, що ускладнює процес ефективного управління бізнесом.

Оскільки основна мета облікової системи – створення інформації, то природною є потреба вивчення інформації та інформаційних ресурсів теорією обліку. Перед обліковою системою стоять завдання адаптації до нових умов господарювання, які викликають зростання обсягів інформації, посилюють її важливість для управління, переосмислення її ролі та значення в сучасному суспільстві, що вимагає ускладнення системи за рахунок інтеграції в ній нових підприємств, невідомих для минулих епох – аграрної та індустріальної [20, С. 7–20.].

«Нова цивілізація, – як стверджує Е. Тоффлер, – така революційна, що кидає виклик всім нашим базовим постулатам. Старі способи мислення, старі формули, догми, ідеології вже не відповідають більше фактам» [19]. Потрібно кинути виклик обліковій системі та її вихідним установкам і постулатам. Але така постановка питання наражає на ризик отримати помилкові відповіді і шквал критики. Проте не ставлячи перед собою таких філософських питань щодо обліку, неможливо зрозуміти його сутності та свідомо обмежується сфера його розуміння.

Зважаючи на те, що облік – це комплементарна система до управління, методи створення інформації, її якість та релевантність мають безпосередній вплив на ухвалення управлінських рішень. Завданням облікової науки має бути розробка методів для отримання інформації з метою розширення інформаційних ресурсів на основі окремих фрагментів про факти господарської діяльності та інші явища, які відбуваються не тільки у внутрішньому, а й у зовнішньому середовищі підприємства.

Бізнес у сучасній економічній реальності постає перед невизначеністю внаслідок неконтрольованості різноманітних змінних економічних подій. У цій ситуації облік як дієва інформаційна система переживає період пошуку нових ідей та затребуваності, оскільки удосконалення процесу управління потребує якісно нового масиву інформації. Це висуває проблему оптимізації способів отримання, збереження й обробки даних та інноваційного підходу до створення інформаційних ресурсів. Сучасна облікова система, зокрема підсистема управлінського обліку, дає користувачам інформацію, яка потребує коригування з урахуванням фактора невизначеності.

Подальша трансформація облікової системи має відбуватися, з одного боку, з урахуванням викликів ринкового середовища та адаптації до них, а з іншого – максимально ефективного використання наявного потенціалу підприємства, що актуалізує необхідність наукового обґрунтування змісту обліку про внутрішнє і зовнішнє середовища та взаємоузгодження з системою менеджменту [21].

Основою інноваційного підходу до формування інформаційного масиву інформації для менеджменту є визначення інформаційних потреб окремих працівників управління, що відстежують стратегію розвитку організації, тактику та операційну діяльність. Цільову спрямованість облікової системи визначають цільовою спрямованістю системи управління.

Отже, теоретична конструкція системи обліку нового типу має базуватися на параметрах моделі управління, в якій облік розглядають як багатофункціональну, дина-

мічну систему, спрямовану на створення для системи управління достатньої й якісної інформації, що дасть змогу ухвалювати ефективні рішення.

Функціональне призначення вхідних компонентів полягає в реєстрації та накопиченні економічної інформації, що формується в процесі фінансово-господарської діяльності. Вихідним результатом облікової системи є інформація, що стає вхідним ресурсом для менеджерів усіх рівнів управління в необхідних для них форматах. Інформаційні технології що використовуються, мають орієнтуватися на конкретних користувачів з урахуванням їхніх інформаційних потреб для ухвалення рішень.

Інноваційний підхід до інформаційного супроводу менеджменту стимулює пошуки такої системи обліку, яка дасть змогу визначати майбутнє розвитку організації, діагностувати її поточну діяльність, коригувати її у разі відхилень від певних параметрів функціонування; надасть керівникам і основним фахівцям інформацію оптимального обсягу, необхідного формату та змісту [22, С. 15–23].

Отже, на основі аналізу тенденцій та закономірностей розвитку економічної науки можна зробити такі висновки: облік, з одного боку, є сервісною функцією управління, а з іншого – облікова інформація у традиційному форматі непридатна для управління через її стандартність та обмеженість обсягу винятково вартісним вимірюванням фінансової діяльності підприємства. Назріла необхідність розробки інноваційної концепції обліку як системи, що збагатить інформацію про діяльність підприємства, теорію і практику облікової науки.

Теоретики менеджменту ведуть мову про пошук нової парадигми управління, в основу якої покладено зміну підходів до контролю діяльності підприємства з урахуванням системної залежності від динаміки середовища функціонування. У зв'язку з цим постає проблема кардинальної зміни підходів до формування та використання інформації. Вектор інформаційних запитів зміщується в напрямку стратегічної інформації та інформації про зовнішнє середовище.

Тенденції розвитку управління полягають у здатності бізнесу до оновлення та адаптації до мінливих умов існування, зростання значення інтелектуальних ресурсів і людського капіталу, збільшення частки інтелектуальної складової у продукції, формування нових технологій менеджменту, підвищення ролі стратегічного менеджменту в загальній системі управління, удосконалення інформаційної та комунікаційної бази і підвищення рівня культури виробництва з урахуванням нових вимог сучасного розвитку суспільно-економічних відносин [23, С. 56–62].

Висновок

У новій економічній формації проблему отримання інформаційних ресурсів розглядають як засіб, що визначає поступальний розвиток підприємства. Вирішення проблем формування інформаційних ресурсів, адекватних до реального стану речей і розвитку бізнесу, неможливе без оновлення облікової теорії, яка представить облік як систему створення та управління інформацією з метою її використання для тривалого й ефективного функціонування підприємства, успішної конкуренції на ринку і генератора інформації як продукту обліку з відповідними результатами. Формування нової теорії обліку є відповіддю на створення облікової системи, яка відповідає на виклики глобалізованого постіндустріального суспільства, що дає можливість адаптуватися до змін зовнішнього та внутрішнього середовищ.

Список використаної літератури

1. Crugman P. «How Did Economists Get It So Wrong?». The NT Times. – Джерело: https://www.nytimes.com/2009/09/06/magazine/06Economic-t.html (Скачано: 2019.05.02.)
2. Denzau A. T. – North D. S. Shared mental models: Ideologies and institutions. Kyklos, 1994. Vol. 47, no. 1. P. 331.
3. Lists of Nobel Prizes and Laureates [Електронний ресурс]. – Джерело: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/ (Скачано: 2019.05.02.)
4. Maslow A. Motivation and Personality. N. Y.: Harper & Brothers, 1954
5. Nelson R. R. An Evolutionary Theory of Economic Change / Richard R. Nelson, Sidney G. Winter. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 1982
6. North D. C. Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge: Cambridge University Press, 1990
7. Безтелесна Л. Управління людським розвитком та його фінансове забезпечення в умовах постіндустріального суспільства: автореф. дис. д-ра екон. наук 08.00.07 / Інститут регіональних досліджень. Львів, 2011. 40 с.
8. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV–XVIII вв. Т. 1. Структуры повседневности: возможное и невозможное. М.: «Весь Мир», 2006. 592 с.
9. Геращенко А. Экономика XXI. К.: Фоліо, 2015. 286 с.
10. Гиротра К. – Нетесин С. Оптимальная бизнес-модель: Четыре инструмента управления рисками. М.: Альпина Паблишер, 2017. 216 с.
11. Джейкобс Ч. Нейроменеджмент. Почему кнут и пряник больше не работают. М.: Companion Group, 2011. 208 с.
12. Жук В. Основы институциональной теории учета: моногр. Спб.: АНО ИПЭВ, 2013. 416 с.
13. Йенсен Р. Общество мечты: Как грядущий сдвиг от информации к воображению преобразит бизнес. Спб., 2004. 272 с.
14. Кузьменко В. Наукова редакція книги «Природа фірми. Походження, еволюція і розвиток». – Джерело: http://iee.org.ua/ua/publication/16/ (Скачано: 2019.05.02.)
15. Пушкар М. – Семанюк В. Актуальність розробки сучасної парадигми обліку. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. Міжнародний науковий журнал. 2017. Вип. 1–2. С. 7–20.
16. Семанюк В. Інформаційна теорія обліку в постіндустріальному суспільстві: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 392 с.
17. Семанюк В. Осучаснення теоретичного базису науки про облік. Інститут бухгалтерського обліку, контролю та аналізу в умовах глобалізації: міжнародний збірник наукових праць. 2015. Вип. 4. С. 15–23.
18. Семанюк В. Розвиток теорії обліку в контексті сучасного економічного знання. Бухгалтерські наукові дослідження в ЖДТУ. Т. 4: Розвиток обліку, аналізу і аудиту суб'єктів суспільного інтересу : монографія. Житомир: ЖДТУ. Вид. Євенок О. О., 2017. С. 94–123
19. Семанюк В. Формирование парадигмы учета в постиндустриальном обществе. Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D «Экономические и юридические науки». Республика Беларусь, 2012. № 14. С. 56–62.
20. Стиглиц Д. Информация и изменение парадигмы экономической науки. Экономический вестник. 2003. Вып. 3, № 3. С. 336–421.
21. Сучасні проблеми розвитку системи обліку в Україні: монографія / за ред. д. е. н., проф. М. С. Пушкаря. Тернопіль: ТНЕУ, 2010. 267 с.
22. Тоффлер Е. Третя хвиля / З англ. А. Євса. К.: Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.
23. Хайек Ф. Использование знания в обществе. Индивидуализм и экономический порядок. М.: Изограф, 2001. 256 с. – Джерело: http://www.libertarium.ru/lib_ecorder_04 (Скачано: 2019.05.02.)